

Justitiedepartementet
Ju2024/01907

Yttrande över betänkandet En översyn av 23 kap. brottsbalken (SOU 2024:55)

Tingsrätten, som har granskat promemorian utifrån de aspekter som domstolen har att beakta, lämnar följande synpunkter och kommentarer.

Allmänna synpunkter

Tingsrätten kan inledningsvis konstatera att flera av förslagen framstår som väl avvägda och ändamålsenliga och tillstyrks därmed. Tingsrätten tillstyrker exempelvis förslaget om att försöksbestämmelsen kompletteras i fråga om vissa s.k. otjänliga försök (23 kap. 6 § första stycket brottsbalken), förslaget om utvidgning av stämplingsgärningen (23 kap. 7 § andra stycket brottsbalken) och förslaget om utvidgning av förberedelsegärningen såvitt avser de s.k. finansieringsfallen och informationsinsamling (23 kap. 7 § första stycket 2 och 3 brottsbalken).

Tingsrätten ser positivt på att det sker en översyn av 23 kapitlet brottsbalken. Det finns, som framgår av utredningen, pedagogiska skäl och legalitetsskäl för att förtydliga och kodifiera reglerna om till exempel gärningsmannaskap. De osjälvtändiga brottsformerna är dock ett stort och komplext område inom straffrätten. Det kan ifrågasättas om den korta utredningstiden skapat rätt förutsättningar att utreda gällande rätt och presentera de mest ändamålsenliga förslagen. Detta speglas i de särskilda yttrandena som bilagts utredningen, enligt Erik Svensson har vissa komplexa delar endast berörts flyktigt i expertgruppen. Tingsrätten ansluter sig till bedömningen att en för snabb genomgång av dessa straffrättens grundstenar kan leda till tolknings- och tillämpningssvårigheter för bland annat domstolarna i framtiden.

Tingsrätten kan utöver detta konstatera att förslagen i utredningen innebär stora förändringar för svensk straffrätt. Det föreslagna nya 23 kapitlet i brottsbalken innebär att det straffbara området utökas på flera sätt och för alla brott, inte bara när det gäller brottslighet kopplat till gängkriminalitet, terrorism och hedersbrott vilket utredningen särskilt syftar till att stävja (se s. 376). Det kan ifrågasättas om avsikten att skärpa synen på vissa brott ska påverka utformningen av det straffbara området för alla brott.

Tingsrätten övergår nu till att gå igenom de mer konkreta synpunkterna som tingsrätten har på delar av utredningen. De delar som inte kommenteras är sådana förslag som tingsrätten tillstyrker med beaktande av de allmänna synpunkterna ovan. Lagrummen i varje rubrik avser de föreslagna bestämmelserna i 23 kap. brottsbalken.

Förberedelsegärningen utvidgas – 7 § första stycket

Hjälpmedelsfallen (p. 1)

Tingsrätten tillstyrker förslaget om att utvidga befattningsbegreppet så att det även innefattar förvärv, innehav (vilket ersätter förvar) och överlåtelse.

När det gäller förslaget om att straffbar befattning ska avse något som endast är *ägnat* att användas som hjälpmedel vid ett brott i stället för som idag *särskilt ägnat*, konstateras att förslaget innebär en stor utökning av det straffbara området för förberedelse till brott. Tingsrätten anser i och för sig att det finns ett reformbehov av denna del av bestämmelsen men konstaterar att det är svårt att överblicka konsekvenserna för rättstillämpningen eftersom det inte är något som berörs närmare i utredningen. Tingsrätten anser därför att det krävs fortsatta överväganden i denna del och kan för närvarande inte tillstyrka förslaget.

Finansieringsfallen (p. 2)

Tingsrätten tillstyrker förslaget om att utvidga det straffbara området för de s.k. finansieringsfallen på så sätt att de ska innefatta även ”förmedlar eller disponerar betalningsmedel”.

Informationsinsamling (p. 3)

Som lyfts fram i utredningen har samhället och den organiserade brottsligheten utvecklats mycket sedan en utökning av vilka åtgärder som kan utgöra straffbar förberedelse senast föreslogs av Straffansvarsutredningen (SOU 1996:185). Förslaget om att informationsinsamling ska kunna vara straffbart som förberedelse till brott framstår därför idag som väl avvägt.

Det framstår även som väl avvägt att det är tillräckligt att informationsinsamlingen är ägnad att användas vid ett brott och inte behöver vara särskilt ägnad. Detta eftersom den straffbara gärningen, dvs. informationsinsamling, redan i viss mån är preciserad till skillnad från hjälpmedelsfallen. Detta medför att konsekvenserna och tillämpningen av den föreslagna bestämmelsen i denna del inte blir lika svåröverblickbar som i hjälpmedelsfallen, jfr. ovan.

Sammantaget tillstyrker tingsrätten förslaget i denna del.

Andra planeringsåtgärder (p. 4)

Tingsrätten konstaterar att förslaget innebär en stor utvidgning av det straffbara området och ser en risk för att bestämmelsen kommer bli svår att tillämpa. Detta förstärks av att det i denna del av bestämmelsen uppställs ett krav på att åtgärderna ska vara ”särskilt ägnade att möjliggöra utförandet av ett brott”. Detta rekvisit beskrivs i utredningen som att det ska vara fråga om åtgärder som med hänsyn till sin beskaffenhet är av någorlunda central betydelse för brottets genomförande och något som otvetydigt kan karaktäriseras som brottsfrämjande (se s. 195). Det är varken av denna beskrivning eller av föreslagen lagtext tydligt vilka typer av gärningar som omfattas av det straffbara området. De exempel som anges som straffbara planeringsåtgärder i avsnitt 8.2.1 i utredningen visar därtill på en mycket stor variation i vilka gärningar som man tänker sig ska vara straffbara. Mot denna bakgrund och med hänsyn till legalitetsprincipen avstyrker tingsrätten förslaget.

Farerekvisitet vid förberedelse och stämpling – 7 § tredje stycket

Det anges i utredningen att utmönstringen av ”ringa fara” inte syftar till att höja kravet på fara (s. 19). Det föreslagna farerekvisitet beskrivs som att det vid tidpunkten för förberedelsehandlingen ”var både möjligt och rimligt beaktansvärt att händelseutvecklingen skulle leda fram till att det tillämnade brottet fullbordades, eller att sådan fara var utesluten endast pga. tillfälliga omständigheter eller myndighets åtgärd” samt att ”det är tillräckligt att sådan fara är ringa” (se s. 355). Denna beskrivning, och då främst tillägget att det är tillräckligt att faran är ringa, framstår som motsägelsefullt eftersom det innebär att det för straffansvar skulle vara tillräckligt med ringa fara för brottets fullbordning trots att det inte är straffbart idag. Eftersom det handlar om ett redan etablerat farerekvisit som tillämpas vid försök till brott blir motsägelsen som särskilt problematisk.

Det krävs mot denna bakgrund ytterligare överväganden i denna del och tingsrätten kan för närvarande inte tillstyrka förslaget. Däremot har tingsrätten i och för sig inte några synpunkter på att även sådan förberedelse och stämpling där det förelegat abstrakt fara för brottets fullbordning kriminaliseras på det sätt som föreslås.

Skärpt straffskala vid förberedelse och stämpling – 7 § fjärde stycket

Den föreslagna ändringen innebär att straffet för att fler förberedelsebrott än tidigare kan sättas över två års fängelse. Utredningen beskriver en problembild där det inte finns utrymme att i tillräcklig grad beakta allvaret vid straffvärdebedömningen för förberedelse till allvarliga brott mot liv och hälsa (se s. 205–206). Förslaget är i och för sig i linje med utredningens uppdrag om att lämna författningsförslag som ger uttryck för en skärpt syn på straffansvaret för osjälvständiga brott. Mot bakgrund av den problembild som utredningen lyft fram är det dock oklart om syftet med utredningens förslag är att höja straffen för förberedelsebrott generellt eller endast för förberedelse till allvarliga brott mot liv och hälsa. Ändringen träffar i första hand de brott som har ett straffmaximum på fyra års fängelse i straffskalan, bl.a. koppleri, sabotagebrott, penningförfalskning, mened, övergrepp i rättssak, grovt jaktbrott och grovt jakthäleri. Om syftet med lagförslaget är att åstadkomma en skärpning i praxis vad gäller förberedelse till allvarliga brott mot liv eller hälsa är den valda lagstiftningstekniken mindre lämplig eftersom det får betydligt mer långtgående effekter.

Ett av syftena med förslaget är vidare att klargöra att riktlinjen enligt rättsfallet GPS-puckarna (NJA 2020 s. 703) – att straffet för förberedelse inte bör sättas högre än en tredjedel av straffmaximum för det fullbordade brottet – inte längre ska tillämpas (se s. 206). Tingsrätten konstaterar att förslaget innebär en betydande ändring av rättsläget. Straffet för förberedelse till ett brott med straffmaximum på fyra års fängelse kan enligt förslaget leda till över två års fängelse, dvs. mer än hälften av straffmaximum för det fullbordade brottet. Trots att det är tydligt att ett av syftena med förslaget är att riktlinjen enligt GPS-puckarna inte längre ska tillämpas ges inte någon vägledning om vad som ska gälla i stället. Det anges däremot att det ger rättstillämparna ”anledning att överväga” huruvida riktlinjen ska äga fortsatt giltighet (se s. 19). Detta innebär en uppenbar risk för att bestämmelsen kommer att tillämpas på olika sätt i praxis.

Tingsrätten noterar att nuvarande skrivning i 23 kap. 2 § tredje stycket brottsbalken om att straffet för förberedelse eller stämpling *ska bestämmas*

under den högsta gräns som gäller för fullbordat brott inte har någon motsvarighet i föreslagen lydelse av 23 kap. 7 § fjärde stycket brottsbalken.

Ny möjlighet till frivilligt tillbakarådande – 23 kap 8 § andra stycket

Tingsrätten konstaterar att en stor del av den nya ansvarsfrihetsgrunden som föreslås redan omfattas av den befintliga ansvarsfrihetsgrunden i 23 kap. 3 § brottsbalken och dess motsvarighet i föreslagen 23 kap. 8 § första stycket brottsbalken. Detta då den som frivilligt avslöjar det planerade brottet i sådan tid att brottets fullbordning till följd av avslöjandet förhindras även måste anses ”annars ha förhindrat att brottet fullbordas”, vilket krävs för ansvarsfrihet enligt befintlig regel. Det är endast sådana avslöjanden som i och för sig görs i sådan tid att det fullbordade brottet hade kunnat förhindras men av någon anledning, som inte beror på den som avslöjat brottet, ändå fullbordas som innebär en ny ansvarsfrihetsregel. Även om det kan finnas pedagogiska skäl för en särreglering så som lyfts fram i utredningen (se s. 236), är det otillfredsställande att samma situation omfattas av två olika ansvarsfrihetsgrunder. Därtill anser tingsrätten att den nya ansvarsfrihetsgrunden såvitt avser de fall då brottet fullbordas trots avslöjandet kommer vara svår att tillämpa eftersom det är oklart när ett avslöjande kan anses ha skett i ”ansvarsbefriande tid” trots att brottet fullbordas.

Tingsrätten anser även att det är oklart vem ”någon annan som innehar en särskild förtroendeställning” enligt föreslagen 23 kap. 8 § andra stycket brottsbalken kan vara. I utredningen ges endast exemplet ”annan hälsovårdspersonal än den som ingår i elevhälsan” (se s. 21, 266, 357). Det anges vidare att det inte är tillräckligt att det är en person som någon har ett särskilt förtroende för utan personen i fråga ska ha en formell roll som typiskt sett verkar förtroendeskapande (se nyss angivna sidor). För att minska risken för tillämpningsproblem är det viktigt att det förtydligas vem det är möjligt att med ansvarsbefriande verkan avslöja det planerade brottet för.

Tingsrätten noterar även att det i föreslagen lag om uppgiftsskyldighet förefaller vara en felaktig hänvisning till 36 kap. 5 § fjärde stycket rättegångsbalken. Det som avses verkar vara 36 kap. 5 § *andra stycket* rättegångsbalken (jfr. s. 271, fotnot 5, där innebörden av bestämmelsens andra stycke beskrivs).

Mot bakgrund av det ovan anförda avstyrker tingsrätten förslaget i denna del.

Utvidgat gärningsmannaskap – 1 § andra stycket brottsbalken

Enligt utredning innebär förslaget ingen ändring av gällande rätt. Enligt tingsrättens mening kan det dock ifrågasättas att den nya lydelsen, dvs. ”den som i väsentlig mån främjar en straffbelagd gärning” motsvarar en kodifiering av praxis och om det bör innebära samma tillämpning som att någon kan ”anses som gärningsman”. Tingsrätten ansluter sig till de synpunkter som Erik Svensson framför i sitt särskilda yttrande i denna del. Med anledning av dessa oklarheter bedömer tingsrätten att det kan finnas risk för tillämpningssvårigheter.

Tingsrätten har i övrigt inga synpunkter på utformningen av 23 kap. 1 och 2 §§ brottsbalken.

I handläggningen av ärendet har deltagit tf. lagmannen Erik Högdahl, tf. administrativa direktören Karin Påle Bartes och chefsrådmannen Anders Larsson. Tingsfiskalerna Sofia Holje och Emma Bergström har föredragit ärendet.

Erik Högdahl

Sofia Holje

Emma Bergström